

Selahattin Yıldırım

SİVİL TOPLUM VE YEREL YÖNETİM ÜSTÜNE

 MARMARA
BELEDİYELER
BİRLİĞİ

KÜLTÜR YAYINLARI

SİVİL TOPLUM VE YEREL YÖNETİM ÜSTÜNE

Selahattin Yıldırım

KÜNYE

Yayın No: 128 (Kasım 2020)

SİVİL TOPLUM VE YEREL YÖNETİM ÜSTÜNE

Selahattin Yıldırım

ISBN: 978-605-80307-8-7

Yayıncı Sertifika No: 15668

Editör: Saba Sümer

Düzeltili: Damla Özden

Yayıma Hazırlayan: Emrehan Furkan Düzgiden

Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları

Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10

Eminönü 34134 Fatih - İstanbul

Telefon: +90 (212) 402 19 00

Faks: +90 (212) 402 19 55

info@mbb.gov.tr

www.mbbkulturyayinlari.com



Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kitabın içeriğinde geçenler aksi söylenmedikçe yazarın kendi görüşleridir.

İÇİNDEKİLER

6 I. Sivil Toplum Kavramının Kısa Tarihsel Serüveni

- 7** 1. Sivil Toplum Kavramının Kökenleri
- 12** 2. Son Dönemde Sivil Toplum Anlayışı
- 17** 3. Sivil Toplum ve Kentsel Mekân
- 18** 4. Sivil Toplum ve Kamu Alanı
- 19** 5. Sivil Toplum ve Kent Hakkı
- 21** 6. Sivil Toplum ve Kentsel Sosyal Hareketler
- 22** 7. Sivil Toplum ve Kentsel Müşterekler
- 23** 8. Sivil Toplum ve Kent Laboratuvarı
- 23** 9. Sivil Toplum ve Kent Meclisleri
- 24** 10. Sivil Toplum ve Yapıcı Hareketi
- 24** 11. Sivil Toplum ve Yerel Gündem 21
- 25** 12. Sivil Toplum ve Gönüllüler Hareketi

26 II. Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesi ve Pratiği

- 27** 1. Kısa Tarihsel Giriş
- 29** 2. Cumhuriyet Döneminde Sivil Toplum
- 29** 3. Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesi Üstüne Eğilenler

33 III. Sivil Toplum Kavramı Üstüne Bir Değerlendirme Denemesi

37 IV. Sivil Toplum Kuruluşları (STK’lar)

- 38** 1. Kısa Tanım
- 38** 2. STK’ların Rollerini
- 39** 3. STK’ların Düzeyleri
- 39** 4. İdeal STK’ların Muhtemel Başarı Alanları
- 40** 5. STK’ların Sorun Alanları

43 V. Türkiye’de STK’lar

44 1. Tarihsel Gelişim

44 2. Türkiye’nin STK’lar Dünyasında Son Dönemdeki Gelişmeler

46 3. Türkiye’de STK’ların Karşılaştığı Temel Sorunlar

48 VI. Yerel Yönetim ve Sivil Toplum

49 1. Yerel Yönetim Kavramı: Kısa Tanım

50 2. Yerel Yönetim ve İnsan Hakları

52 3. Yerel Yönetim Kuramları

53 4. Yerel Yönetim Sistemleri

54 5. Yerel Yönetimin Temel Değerleri

55 6. Yerel Yönetim ve Sivil Toplum İlişkisi Üstüne Düşünce Geliştirenler

57 VII. Sonuç Yerine

59 Kaynakça

I. SİVİL TOPLUM KAVRAMININ KISA TARİHSEL SERÜVENİ

“Sadece yöneticilere bırakıldığı sürece her yönetim yozlaşmaya mahkumdur. Bu nedenle, yönetimin tek güvenilir emanetçisi bizzat halkın kendisidir.”

Thomas Jefferson

1- SİVİL TOPLUM KAVRAMININ KÖKENLERİ

Sivil toplum (*societas civilis*) ilk köklerini erken modern Batı Avrupa düşüncesinde bulan bir kavramdır.

Machiavelli ve Montesquieu

Bu dönemde sivil toplum üzerine eğilen Machiavelli (1532) ve Montesquieu (1721; 1748) gibi düşünürler bu kavramı ara yapılar, ara tabaka ya da kuruluşlar biçiminde algılamıştır.

Hobbes ve Locke

Sivil toplum (*civil society*) kavramına önemli katkılar sunan diğer iki düşünür Hobbes (1651) ve Locke'dur (1689).

Onlara göre sivil toplum; bir grup bireyi bir araya getirme ve kendi onamalarıyla (ya da konsensüs oluşturarak) onlarla sivilliğin, uygar olmanın ortak pratiğini paylaştıran tek bir toplum oluşturma durumu ifade ediyordu. Bu anlayışa göre sivil toplum insan eliyle yapılmış, yaratılmış ve insani varlıklar tarafından sürdürülen ve onlar tarafından değiştirilebilen bir şeydi.

Hobbes ve Locke sivil toplumu devlet dışında bir öge olarak değil, aksine devleti oluşturuca bir temel unsur olarak görüyordu.

İskoç Aydınlanmacı Düşünürleri

18. yüzyıl İskoç Aydınlanmasının düşünürleri (D. Hume, A. Smith, A. Ferguson, F. Hutcheson ve diğerleri) sivil toplum kavramının yaygınlaştırılmasına (kendilerinden önce gelen düşünürlerin görüşlerini paylaşarak) önemli katkı sağlamıştır. Onlara göre yalnızca bir sivil toplum uygar ve alışverişe dayalı bir insani gelişmeyi sağlayabilir.

Hegel

Hegel, sivil toplum kavramının irdelenmesine önemli bir aşama

kazandırmıştır. Hegel'in bu alana getirdiği farklı ve özgün katkı, sivil toplum kavramının felsefi temelleri üzerine eğilmesidir.

Onun tanımına göre sivil toplum ya da *bürgerliche gesellschaft*, “merkezi devletten bağımsız olarak hareket edebilen, mülkiyet haklarına dayalı ve özünü örgütlenme özgürlüğünün oluşturduğu” bir yapılanmadır.

Hegel'de bu kavram, “öznel özgürlük, kişisel özerklik, bireysel haklar, karşılıklı saygı, ihtiyaçların tatmini, bir değiş tokuş sistemi, rasyonel hukuki normlar, soyut ahlakilik ve asgari bir kamu otoritesi” tarafından karakterize edilir (Hegel, 1952 / 1820).

Hegel için devlet, ondan önceki düşünürlerin savunduğunun aksine, bir sivil toplum gibi oluşturulamaz. O, ayrıca sivil toplum ile politik toplum arasında oldukça keskin bir ayırım yapar.

Hegel için sivil toplum, aile ile devlet arasında bir alan işgal eder. Ona göre aile, sevgiye ve üyeleri için bencillik içermeyen bir ilgiye dayalı olan ve akıl ile doğanın organik birliğini temsil eden bir birimdir. Sivil toplum ise; içinde özgür, bağımsız, birbiriyle yakın bağlantısı olmayan bireylerin -karşılıklı saygı ruhu ve yasal sınırlar içinde- kendi yararlarını izledikleri bir farklılık alemidir.

Hegel, kendinden önce gelen belirli düşünürlerin aksine, sivil toplumun doğasında istikrarsızlık bulunduğunu ileri sürer.

Hegel, *Hukuk Felsefesi (Grundinien der Philosophie des Rechts, 1820)* adlı eserinde, yerel yönetimin (belediye vb.) sivil toplumun bir parçasını oluşturduğunu ve yerel özerkliğin devlet müdahalesine karşı titizlikle korunması gerektiğini açıkça dile getirir.

Marx

Marx, sivil toplum kavramı üzerinde ağırlıklı olarak hayatının “Genç Marx” diye adlandırılan döneminde durur ve sivil topluma yeni bir yaklaşım getirir.

Bu bağlamda “Yahudi Sorunu Üzerine” ve “Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı: Giriş” gibi yazıları ile *Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları* adlı kitabı öne çıkan eserleridir.

Marx için sivil toplum, “maddi varlık koşulları, tüm tarihin gerçek kaynağı, ocağı ve sahnelenişi” ve “verili bir aşamanın tüm toplumsal ve endüstriyel hayatı”dır. Ona göre, sivil toplumun varoluşu modern burjuva toplumunun ortaya çıkmasına (özellikle yerleşik ahlaki ve toplumsal sınırlandırılmalarından özerkleşme ve özgürleşme ile) özgü bir durumdur.

Marx, Hegel’i izleyerek ancak ondan daha ileri giderek, sivil toplumu bir “çatışma alemi” (örgütlenmiş sınıflar arasında bir savaş durumu) olarak görür.

Marx sivil topluma yeni bir yaklaşım getirir: Hegel’den farklı olarak, sivil toplumun kalbinde yatan özgürlük, eşitlik vb. değerlerin kapitalist toplumun sınıf yapısı tarafından derin bir biçimde çarpıtıldığını, boş ve anlamsız hâle getirildiğini dile getirir. Bu toplumda, örnek olarak, emekçilerin emeklerinden yabancılaştırmaktan başka bir seçeneğe sahip olmadıkları ve gerçekten özgür olmadıklarının altını çizer. Marx için sivil toplum, devletin temelini oluşturur; yoksa Hegel’de olduğu gibi devletin bir anı (*moment*) değildir. Ona göre, sivil toplumun yerine “herkesten olanağına göre, herkese ihtiyacına göre” ilkesine dayalı bir ekonomi geçecektir. Bu aşama, sivil toplum ve devletin diyalektik birliğini temsil edecektir.

Marx’ın daha sonraki eserlerinde sivil toplum kavramına sık rastlanmaz. Bu eserlerde “maddi ilişkiler”, “üretim ilişkileri”, “toplumun ekonomik yapısı” gibi kavramlara öncelik verilir.

A. de Tocqueville

A. de Tocqueville; liberal demokrasinin bireyciliğe, kültürel sıradanlığa ve giderek bir çoğunluk tiranlığına dönüşmemesi için sivil

toplumun önemini vurgular. Ona göre, bir rejimin meşruiyeti onun sivil kuruluşlarında yatmalıdır.

Tocqueville'in düşüncesine göre desantralize edilmiş bir siyasal ve yönetimsel yapıda, yerel yönetimler ve halkın katılımı kilit role sahiptir. Bu yerel katılım, demokratik eğilimlerin idari despotizme dönüşmesini büyük ölçüde önler.

Tocqueville, yerel yönetimler konusunda da şu değerlendirmeyi yapar: "Yerel yönetim kuruluşları, özgür ulusların gerçek gücünü oluşturur. İlkokulların bilime katkısı ne ise, yerel meclislerin özgürlüğe katkısı odur... Bir ulus... yerel yönetim olmadan özgürlüğün ruhuna sahip olamaz..." (De Tocqueville, 1835).

M. Weber

M. Weber'e göre sivil toplum "özerk yetkili tüzel kuruluşları" ifade eder.

Genel olarak sivil toplumun demokratik bir teorisyeni olarak görülmeyen Weber, politik ve dinsel yazılarında, "çoğul olarak organize edilen sivil toplum" üzerine önemli düşünceler ortaya koyar.

Weber'in sivil toplumu, öncelikle, bir "sivil eğitim ve önderlik" alanıdır. Burada, dinamik kültür ve bir çekişme, yarışma sistemi modern demokrasinin bürokratik taşlaşmasının önlenmesine katkıda bulunacaktır.

A. Gramsci

20. yüzyılda sivil toplum kavramına en önemli katkıyı (bugün de süren) A. Gramsci getirmiştir.

Gramsci siyaset felsefesi alanında ürettiği birçok özgün kavram gibi, sivil topluma yaklaşımında da Hegel ve Marx'tan yararlanmış; bunların yanı sıra A. Labriol ve B. Croce gibi İtalyan düşünürlerden de esinlenmiştir.

"Hegemonya" kavramı [Gramsci hegemonya konusunda şöyle der:

“Bir sosyal grubun üstünlüğü (*supremazia*) kendisini iki tarzda gösterir: egemenlik kurarak (*dominio*) ve entelektüel ve moral önderlik ederek (*direzione intellettuale e morale*)... Bir sosyal grup, yönetici iktidarı elde etmeden önce de önder olabilir ve böyle olmalıdır.”] (Bkz. S Yıldırım, 2018) bağlamında incelediği sivil toplumu salt ekonomik temele indirgememiş, bu kavramı politik toplumun karşısında konumlandırmış ve onu özgürce birlikte faaliyet alemi içine yerleştirmiştir.

Ona göre “Egemen sınıf, toplum üzerinde doğrudan egemenlik ya da güç/zor kullanmanın ötesinde, sivil toplum kuruluşlarını var olan ekonomik düzen lehine ve kültürel ve spiritüel üstünlük kurmak amacıyla, halkın rızasını kazanmak için kullanmaktadır.”

Bu nedenle, karşıt ya da alternatif bir düzen arayışı içinde bulunan kesimler, mücadelelerini yalnızca ekonomik düzeyde değil aynı zamanda sivil toplumda da yürütmek durumundadır.

Gramsci bu bağlamda değindiği devlet kavramı konusunda şöyle der: “Devletin genel nosyonu, sivil toplum nosyonuna geri referansta bulunması gereken öğeler de içerir. Şu anlamda ki, Devlet = politik toplum + sivil toplum, diğer bir deyişle, zor ile zırhlandırılmış hegemonya.”

Gramsci *Hapishane Mektupları* ve *Hapishane Defterleri* adlarıyla ölümünden sonra yayınlanan eserlerinde, değişik bağlamlar içinde, sivil toplumu şu şekillerde dile getirir:

“İki büyük üstyapısal düzey...”

“Sivil toplum” (*societa civile*) diye adlandırılabilen “özel” diye isimlendirilen organizmalar bütününe ilişkin (düzey) ile politik toplum ya da devlete (*societa politica o stato*) ait düzey...”

“Burada devlet kavramı çok kez politik toplum -yani halk kitlelerini verili bir üretim ve ekonomi tarzı ile uyum içinde tutmak için kontrol altına almak amacıyla kullanılan bir baskıya dayalı düzen (diktatör-

lük) ya da diğer tür zor kullanıcı araçlar toplamı- olarak düşünülmüştür... Sivil toplumdan kastettiğim bir sosyal grubun; kilise, sendikalar ya da okullar gibi özel kuruluşlar diye adlandırılan yapılar aracılığıyla tüm bir ulus üzerinde uyguladığı hegemonyadır...”

“Doğu’da devlet her şeydi, sivil toplum ise daha başlangıç aşamasında ve peltensiydi. Batı’da devlet ile sivil toplum arasında uygun bir ilişki vardı...”

Gramsci, sivil toplumu devlet ve piyasa, pazar dışındaki arena olarak görür. Bu alan da ideolojik hegemonya için mücadele verilen yerdir. Burada hem kurulu düzeni sorgulayan, meydan okuyan, hem de bu düzeni sürdürmeyi savunan geniş bir kuruluşlar, kurumların varlığı söz konusudur.

Gramsci, ayrıca, “Entelektüellerin etkilerini gösterdiği alan, her şeyin üstünde, sivil toplum dünyasıdır.” der.

2- SON DÖNEMDE SİVİL TOPLUM ANLAYIŞI

Kökenlerini erken modern Batı Avrupa düşüncesinde bulan ve 1980’li yıllarda Doğu Avrupa, Güney Afrika, Hindistan ve Latin Amerika’da yeniden keşfedilen sivil toplum düşüncesi bugün küresel ölçekte bir yaygınlık kazanmıştır.

Son dönemde sivil toplum kavramı ve pratikleri üzerine farklı siyasal görüşteki birçok yazar, bu kez salt Batı söylemi içine sıkışmadan düşünce geliştirmiştir. Bu bağlamda, aşağıdaki düşünürler ve eserler özellikle öne çıkanlardır:

B. Hilhorst (*The Real World of NGOs*, 2003),

D. Korten (*Globalizing Civil Society*, 1999),

İ. Küçükömer (*Sivil Toplum Yazıları*, 1994; *Bitmemiş Son Eser*, 1994),

İ. Tekeli (*Günlük Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*, 2009; *Türkiye İçin STK’lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*, 2012),

J. Ehrenberg (*Civil Society: The Critical History of an Idea*, 1999),

J. Habermas (*The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Civil Society*, 1962 / 1989; *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, 1996),

J. Keane (*Reflections on Violence*, 1996; *Civil Society and the State*, 1988),

M. Albert (World Social Forum: Where To Now?, 2003),

M. Glasius, D. Lewis, H. Seckinel, eds. (*Exploring Civil Society: Political and Cultural Contexts*, 2004),

M. Kaldor (*Global Civil Society*, 2003),

M. Walzer (*Toward A Global Civil Society*, 1994),

N. Elias (*The Civilizing Process*, 1994),

N.Y. Gellner (*Condition of Liberty*, 1994),

R. Putman (*Bowling Alone...*, 2000),

S. Yerasimos, G. Seufert, K. Vorhoff, eds. (*Civil Society in The Grip of Nationalism*, 2000),

Ş. Mardin (*Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, 2017 yeni baskı),

V. Havel (*The Power of Powerless: Citizens Against the State in Central-Eastern Europe*, 1985).

Burada, yukarıda adı geçen düşünürlerin birkaçının sivil toplum yaklaşımlarını özetlemeye çalışacağım.

J. Habermas

J. Habermas’ın büyük ölçüde kendi “kamu alanı” (kamuyu ilgilendiren ya da ortak yarara yönelik konuları tartışmak üzere bir araya gelen bireyler topluluğu) ve “iletişimsel rasyonalite”, “müzakereci demokrasi”, “söylemsel etik”, “ideal konuşma durumu” gibi kavramları üzerine inşa ettiği sivil toplum anlayışına göre iyi düzenlenmiş bir siyasal sistem; özel ve kamusal otonomi arasında doğru bir denge nin kurulduğu, siyasal düzenin büyük ölçüde sivil toplumun enfor-

mel kamu alanlarına duyarlı kurum ve kuruluşların aldıkları rasyonel kararlarla stabilize edildiği sistemdir.

Ona göre yasalar; sivil toplum içinde müzakerelere dayalı olarak yaratılan değerler, kanaatler ve normlarla uyumlu oldukları sürece meşruiyet taşıyabilirler.

Habermas, siyasal alanları ile kamu alanları arasında keskin bir ayırım yapar. O, ayrıca, sivil toplumu devlete karşı eleştirinin bir kaynağı olarak görür.

V. Havel

V. Havel, Ocak 1977'deki Chart 77 Bildirgesi'ne öncülük ederek bir grup Çek ve Slovak entelektüelleri ve sanatçılarıyla birlikte dönemin baskıcı rejimine karşı sivil bir muhalefeti başlatmıştır.

Havel, sivil toplumu totaliter anlayışlara karşı demokrasiyi oluşturu ve geliştirici bir öge olarak görmüştür. O, totaliter rejimlerin ortadan kaldırılmasını "gerçek bir sivil toplum yaratma konusundaki dayanılmaz isteğin" bir yansıması olarak görür.

M. Walzer

M. Walzer, sivil toplumu şöyle tanımlar: "Sivil toplum sözcükleri, zora dayalı olmayan insani birlikteliğe verilen addır ve aynı zamanda aile, inanç, çıkar ve ideoloji için oluşturulan ilişkisel ağlar setidir."

Zora dayalı olmayan bir birlikte hayat alanı olarak sivil toplum; aile, sendikalar, üniversiteler, basın/medya, meslek kuruluşları, dinsel kurumlar, STK'lar ve toplumsal hareketleri içerir. Sivil toplum, devleti ve siyasal partileri dışlar.

Mary Kaldor

Mary Kaldor, genel olarak sivil toplum ve özellikle "küresel sivil toplum" kavramına önemli katkılar getiren bir düşünürdür.

Kaldor'a göre, 1970 ve 1980'li yıllarda yeniden icat edilen sivil toplum düşüncesi, küreselleşme süreci bağlamı içinde anlaşılmalıdır.

Sivil toplumun bir Batı kavramı olduğunu ve dünyanın diğer bölgelerine sosyal adalet, komünite nosyonları ve kültürel değerlerin farklılığı açılarından arzu edilmeyen sonuçlar getirecek tarzda empoze edilmekte olduğunu ileri süren düşünürler bulunduğu gibi, bu kavramın terk edilmesi gerektiğini ve siyasal aktivistlerin, devlet ve siyasal partilerin yeniden önemsenmesi gerektiğini savunanların ve ayrıca bu kavramın farklı kültürel bağlamlara uyarlanması gerektiğini öne sürenlerin de bulunduğu altını çizen Kaldor, tüm bu farklı görüşlere rağmen sivil toplum kavramını savunduğunu söyler.

Ona göre bu kavram, ilerici bir küresel yönetişimi -özellikle savaşı minimize edici-yaratıcı ve özgürleştirici bir potansiyele sahiptir. Ayrıca, bu kavram yaygın bir biçimde kabul gördüğünden, kamu alanını yoksullar ve dışlanmışlara açmak amacıyla da kullanılabilir.

Kaldor, 1970-80'li yıllarda sivil toplum düşüncesinin eş zamanlı olarak Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da yeniden hayat kazanmasının, bu kavramın baskıcı ve totaliter rejimlere karşı kullanılabilir yararlı bir öge görevi üstlenebildiğini ortaya koyduğunu belirtir. Ayrıca, otonomiye ve sivil örgütlenmeye yaptığı vurgu nedeniyle, sivil toplum küresel bir anlam edinmiştir.

I. Kant'ın düşüncesini (bireylerin arzularına dayalı kuralları) paylaşan Kaldor, sivil toplumun yalnızca küresel bir bağlam içinde başarıya ulaşabileceğini dile getirir.

Küresel Sivil Toplum ve Dünya Sosyal Forumu

Küresel sivil toplum alanında 21. yüzyılın başında atılan en büyük adım, ilk kez Brezilya'nın Porto Alegre kentinde 2001'de bir araya gelen Dünya Sosyal Forumu'dur (Forum Social Mondial; World Social Forum).

“Bir Başka Dünya Mümkündür.” inancı altında, dünyanın birçok kenti, bölgesi ve ülkesinden gelen bireyleri, toplumsal hareket ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerini, entelektüelleri, kültür sanat vb. insanlarını bir araya getiren bu oluşum kendini şöyle tanımlamaktadır: “Daha adil, demokratik, katılımcı, eşitlikçi, insan onuruna, doğaya ve çevreye saygılı bir insanlığın inşası için alternatif öneriler geliştirme ve mevcut dünya düzeninin adaletsiz ve haksız uygulamalarına karşı direnme doğrultusunda hareket eden bağımsız ve gönüllülüğe dayalı bir hareket...”

Uluslararası ölçekte faaliyet gösteren, bir kısmı eski bir kısmı son elli yıl içinde ortaya çıkan önemli küresel sivil toplum kuruluşları arasında özetle şunları sayabiliriz:

- Red Cross (Kızılay)
- Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü)
- Greenpeace (Yeşil Barış: Dünya Çevre ve Barış Örgütü)
- Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü)
- UCLG: United Cities and Local Governments (Dünya Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı)
- METROPOLIS: World Association of Major Metropolises (Dünya Büyük Kentler Birliği)
- ICLEI: International Council for Local Environmental Initiatives (Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi)
- Medicines Sans Frontiers (Sınır Tanımayan Doktorlar)
- Women’s International League for Peace and Freedom (Kadınların Barış ve Özgürlük için Uluslararası Birliği)
- OXFAM (Yoksullukla Mücadele Konfederasyonu)
- Save the Children (Çocukları Kurtarın Vakfı)

3- SİVİL TOPLUM VE KENTSEL MEKÂN

Sivil toplum kavramının Batı Avrupa'da ilk kez ortaya konduğu dönem adı geçen coğrafyada kentler ve kentleşme olgusu ile eş zamanlı olmasına rağmen, sivil toplum ve kent ilişkisi konusunda son döneme kadar (özellikle H. Lefebvre ve E. W. Soja ve D. Harvey) çok az düşünce geliştirilmiştir.

Bir kent birçok ögeyi içerir: "özel bir yerleşme mekânı, siyasal bir kurum, idari bir birim, çalışma ve dinlenme yeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin temel alanı, rüyaların ve kabusların diyarı..." Bu nedenle bir kenti düşünmek ve değerlendirmek; birbiri ile çelişen birçok boyutu, sınırlandırmaları, olanakları, birliktelikleri, yalnızlıkları eş zamanlı olarak göz önünde tutmayı gerektirir.

Günümüz dünyasında kentleşmenin ve özellikle büyük kentleşme ya da kent-bölgeleşmenin egemen olması bu ilişkinin derinlemesine incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

H. Lefebvre, *La production de l'espace (Mekânın Yeniden Üretimi, 1974)* ve diğer eserlerinde, mekânı kentin günlük hayat deneyiminin içine yerleştirir. Ona göre mekân boş, içeriksiz bir kavrama ya da salt bir fiziksel nesneye indirgenemez. Mekân toplumsal bir üründür ve devingen bir oluşumdur. Lefebvre'e göre bir iktidar ve ideoloji alanı olan mekân, hiçbir zaman toplumsal kuruluştan ve siyasetten arındırılamaz. Bu da mekânın sivil toplumla iç içe giren bir ilişki içinde bulunduğu bir başka ifadesi olsa gerek.

E. W. Soja, *Seeking Spatial Justice (Mekânsal Adalet Arayışı, 2010)* adlı eserinde adaletin kentsel kökeni üzerine eğilir. Kent, mekân ve toplumun ayrılmaz bir biçimde birbirine örülmüşlüğüne vurgu yapar ve kentin "kamu alanları ve toplantı yerleri ile demokrasi, özgürlük, eşitlik, insan hakları, verili düzene (*status quo*) karşı direnme, adalet için mücadelelerde düşünce ve eylem kaynağı olma niteliğini hiçbir zaman yitirmediği"ni belirtir (S. Yıldırım, 2019).

Tüm bu düşüncelerin sivil toplum ile kentsel mekânın nasıl birbiriyle iç içe olduğu gerçeğini yeterince açıklığa kavuşturduğu ortadadır. Sivil toplumun doğuşu, bugün artık büyük ölçüde kentleşme ile bağlantılı görülmektedir.

Bu alanda bir dönem egemen olan salt tematik yaklaşımın yerini giderek coğrafi/mekânsal yaklaşım almaktadır.

4- SİVİL TOPLUM VE KAMU ALANI

Kamu alanı; bireylerin kendilerini toplum içinde inşa etmelerine katkıda bulunan, siyasal topluluğun görünürlük kazandığı, farklı insanların (yabancıların) bir araya geldiği, tüm yurttaşlara açık olan, toplumun bugünü ve geleceğine yönelik düşünce, anlayış, söylem ve eylemlerin üretildiği, toplumsal hayatın önemli bir parçasını oluşturan ortak alanı ifade eder.

Kamu alanının anlamı üzerinde değişik düşünsel yaklaşımlar vardır. Bunlar arasında genellikle aşağıdaki üç yaklaşım üzerinde durulur:

- Birincisi, Hannah Arendt'in *The Human Condition (İnsanlık Durumu, 1958)* eserinde dile getirdiği geniş anlamda siyasete vurgu yapan görüştür.

Arendt'e göre ideal kamu alanı, içinde insanların özgürce ve eşitçe bir araya gelip tartışabileceği yerdir. Bu yaklaşım, bir tür Antik Yunan kent demokrasisini andırır.

- İkinci yaklaşım, J. Habermas ile özdeşleştirilmiş olandır.

Habermas'ın kamu alanı görüşü, daha geniş bir perspektifi dile getirir. Ona göre kamu alanı, kendi içinde kamuoyuna benzer bir alanın oluşturulabileceği toplumsal hayatın bir parçasını tanımlar. Burada kişisel, profesyonel kimlikler ve sınıf sorunu dışlanmaz; kamu alanı bu ekonomik yapı ve çıkarlarla bağlantılı görülür.

- Üçüncü yaklaşım, G. Geertz, E. Goffman ve özellikle R. Sennett'in

temsil ettiği ve “insanların kendilerini nasıl izah ettiği” üstüne odaklanan görüşür.

Kentsel bağlamda kamu alanı kavramına en önemli katkılardan birini sunan R. Sennett, kamu alanı için “Basitçe yabancıların bir araya geldiği yer olarak tanımlanabilir.” der (2010). Ona göre kamusal ile özel arasındaki fark, bir kişi ya da grubun diğerleri hakkında sahip olduğu bilginin miktarında yatar. Sennett, kamu alanının aynı zamanda bir yer, fiziksel toprak olduğunu ve bu nedenle bu alanın kentlerle bağlantılı bulunduğunu söyler. Kamu alanı birbirini tanımayan insanların karşılaşmaları muhtemel olan meydanlar, ana sokaklar, kafeler ve yönetim mekânları ile özdeşleştirilebilir.

Sennett, günümüzde iletişim teknolojilerinin yer duygusunu radikal bir biçimde değiştirdiğini ve kamu alanlarının artık toprak üzerinde olduğu kadar sibermekânda da bulunabileceğini dile getirir.

Ona göre, kamu alanı hakkındaki en önemli olgu, onun içinde nelerin gerçekleştiğidir. Kamu alanında insanlar diğer insanlarla söyleşebilir, tartışabilir. Demokratik yönetimler bu tür girişim ve alışverişlere dayalıdır. Kamu alanı ayrıca, insanlara itaat, umuma tabi olma ve biteviyeliğin baskılarına karşı direnme olanağı ve bireysel gelişmeyi arttırıcı bir çevre sağlar.

Sivil toplum ile kamu alanı arasında çok yakın, karşılıklı ve birbirini tamamlayıcı bir ilişki mevcuttur. Öyle ki birisi olmadan diğeri varlık kazanamaz.

Gerçekte, sivil toplum kamu alanının temelini oluşturur.

5- SİVİL TOPLUM VE KENT HAKKI

Kent hakkı kavramı ilk kez ünlü Fransız düşünür H. Lefebvre tarafından 1960’lı yılların ikinci yarısında ortaya konmuştur. Daha sonra, D. Harvey ve diğerlerince geliştirilen bu kavram ve buna dayalı olarak üretilmiş olan “kentte insan hakları” ya da “kentsel haklar” yak-

laşımları 1990'lı yıllardan itibaren dünya ölçeğinde giderek yaygınlık kazanmıştır. Kısaca, kentsel mekânda ve hayatta radikal bir değişim ve dönüşüm yaratmaya yönelik bir çağrı ve talep olarak tanımlanan kent hakkı, birçok öğeden oluşan bir bütünsellik peşindedir. Bu öğeler arasında, özetle şunları sayabiliriz:

- Özgürleştiricilik,
- Toplumsal adaleti sağlayıcılık,
- Eşitlik ve dayanışmaya yöneliklik,
- Politik, sosyal, etik ve ütöpik bir arzu sahiplięi,
- Bilinçlenme ve bilinçlendirme çabası,
- Farklılığa ve çoğulculuğa açıklık,
- Bir sorumluluk duygusu ve tavır alma girişimi,
- Bir başka kent yaratmak tahayyülü,
- Bütünsel insan hedefi,
- Hem var olana ulaşabilme, onu kullanabilme kapasitesi hem de onu kenttaşların ihtiyaçları ve arzularına göre dönüştürebilme olanağı,
- Kenti bir eser olarak değerlendirme,
- Toplumsal ve siyasal mobilizasyona yöneliklik.

Kentte insan hakları konusunda 1990'lı yıllardan bu yana hem bölgesel hem de küresel nitelikte birçok bildirge, şart ve benzeri kurallar geliştirilmiştir. Bunlar arasında, 1992 Avrupa Kentsel Şartı, 2000 Avrupa Kentsel İnsan Hakları Şartı, 2008 Avrupa Kentsel Şartı II, 2011 Kentte İnsan Hakları Küresel Şartı-Gündemi (UCLG) sayılabilir.

Sivil toplum, kent hakkının ileri sürülebileceği ve gerçeklik kazanabileceği temel alandır.

Kent hakkı, (özgürlük gibi) üstün bir hak türü olarak sivil toplum içinde ve günlük hayatın bağrında hem bir araç, bir yol hem de bir amaç, bir ufuktur. Bu hak, bireylerin ve onların oluşturduğu grupla-

rın (STK ve benzeri) her tür düşünce ve duygularını ortaya koyabilmesini, yurttaş haklarının somutlaştırılmasını, pratiğe dökülmesini ve etkinlik kazanmasını olanaklı kılar.

Kent hakkı girişimlerinin en son ve etkin olanlarından biri ABD Kent Hakkı İttifakı'dır (US-The Right to the City Alliance).

6- SİVİL TOPLUM VE KENTSEL SOSYAL HAREKETLER

Kentsel Sosyal Hareketler

Dünyanın değişik kentlerinde 1960'lı yılların sonlarına doğru yoğunlaşan kentsel sosyal hareketler, "kentsel düzen ya da güç dengeleri içinde belirli yapısal değişimler ya da etkiler yaratmaya yönelik toplumsal pratikler bütünü" biçiminde tanımlanmaktadır.

Değişik yaklaşım ve değerlendirmelere konu olan kentsel sosyal hareketlerin temel nitelikleri şöyle özetlenebilir:

- Kent ve kullanım değerlerini temel alan farklı bir kavrayışla yaklaşan ve değişik toplu tüketim alanlarında yer alan gruplardan oluşma,
- Belirli bir kültürel kimliği olan toplulukların varlığını ve geliştirmelerini savunan, medyanın kişisel ve toplumsal arenadaki hegemonyasına karşı kişiler arası, insan insana iletişimi temel alan bir yaklaşım;
- Özerk yerel yönetimler, desantralizasyon ve özgür kent için mücadele,
- Siyasal partilerin dar, organizasyonel ve ideolojik konumlarına karşı otonom tavır,
- Geniş halk kitlelerinin, farklı sınıf ve tabakaların topluca çıkarlarını savunabilecekleri, ittifaklar kurabilecekleri yeni bir eksen oluşturma,
- Toplumsal hareketlere mekânsal ve somut boyutlar sağlama,
- İş yeri ve hareketleri (sendikal, kooperatif vb.) ile iş dışı yaşam

(gündelik yaşam, barınma, beslenme, kültürel etkinlikler vb.) arasındaki kopukluğu giderme.

Sivil toplum ile kentsel sosyal hareketler ilişkisine gelince; kentsel sosyal hareketler, sivil toplum içinde doğan, orada yeşeren ve etkinlik gösteren girişimlerdir. Sivil toplum olmaksızın kentsel sosyal hareketlerin oluşumu söz konusu değildir.

Özerkliği, insanlar arasında doğrudan iletişim kurmayı, ittifaklar oluşturmayı, yapısal değişimleri, yerel demokratik katılımı ve kentsel/mekânsal talepleri günlük hayata yansıtmayı hedefleyen kentsel sosyal hareketlerin doğal habitatı, kuşkusuz sivil toplumdur.

7- SİVİL TOPLUM VE KENTSEL MÜŞTEREKLER

Müşterekler (*commons*), en geniş anlamda, bir toplumun tüm üyelerinin ulaşabileceği ya da onlara açık olan doğal, çevresel ve kültürel kaynakları ifade eder.

Doğal ve çevresel müşterekler arasında atmosfer, ormanlar, nehirler gibi herkes tarafından paylaşılan ve kullanılan varlıklar sayılır.

Kültürel müşterekler, sanat, müzik, edebiyat, tasarım, video, TV, radyo, enformasyon, tarihsel ve kültürel miras alanları ve benzerlerini içerir.

Kamu alanları, kamusal eğitim, sağlık, altyapı, enerji gibi toplumun işleyişine katkıda bulunan kamu malları da müşterekler arasında yer alır.

Kentsel müşterekler, kentsel mekânı bir müşterekler mekânı (sosyal, karşılıklı etkileşim mekânı ve kaynakların toplulukları oluşturan insanlar arasında paylaşıldığı yer) olarak görür.

Sivil toplum, kentsel müştereklerin ve ortaklaşmaların ana mekânını oluşturur. Kentsel müşterekler -özellikle kamusal ve kültürel olanları- sivil toplumun varlığı dışında düşünülemez.

8- SİVİL TOPLUM VE KENT LABORATUVARI

Kent laboratuvarı kenti tüm fiziksel ve ekolojik perspektifi içinde temel inceleme alanı olarak alan, kente kolektif bir laboratuvar olarak yaklaşan, geleceğin kentlerini yaratacaklara bilgi ve ilham vermeyi amaçlayan bilimsel temelli sivil toplum içindeki yeni bir oluşumdur.

Bu oluşum, akademik ve bilimsel dünya ile sivil toplum aktörlerini bir araya getiren bütünsel bir girişimdir.

9- SİVİL TOPLUM VE KENT MECLİSLERİ

Kent meclisi veya kent toplantısı, bir kent ya da yerel topluluğun oy verme hakkına sahip tüm yurttaşların katılımı ile oluşan, genellikle yılda bir toplanan ve yerel yönetim yetkililerinin seçimi, vergileme, bütçe ve benzeri hukuki düzenlemelerin görüşülüp sonuca bağlandığı genel karar organıdır.

Kent meclisleri, klasik Yunan kent-devleti demokrasisinden kaynaklanan, Britanya'nın Amerikan kolonilerinde yaygın bir biçimde karşılaşılan ve günümüzde de Amerika Birleşik Devletleri'nde, İngiliz "Parish"lerinde, İsviçre kantonlarında, Hindistan'da ve Türkiye köy yönetimlerinde varlığını sürdüren bir kurumdur.

En doğrudan ve saf demokrasi biçimi olarak görülen kent meclisleri pratiği, geleneksel ve oldukça saygın bir yerel yönetim türü olarak, var olduğu yörelerde yerel yönetimin etkinliği ve demokratikliğine önemli katkılar sağlamaktadır.

Kent meclisleri, tüm yerel topluluk üyelerine açık bir biçimde toplanır. Tartışılacak ve karara bağlanacak konular bir önceki toplantıda seçilen üç ya da beş kişilik bir kurul üyelerince belirlenen bir gündemle meclise sunulur. Gündemde tekrar karar ve düzenlemelere yer verilir.

Nüfus fazlalığı ve belirli teknik uzmanlık gereksinimlerinin yaratılabileceği muhtemel sorunları karşılamak amacıyla bazı yörelerde

temsili kent meclisleri uygulamasına başvurulmaktadır. Diğer bazı yöreler, bağlayıcı yasal yetkilerle donatılmamış olsa da, açık bilgi ve görüş alışverişi ve tartışma forumları olarak kent meclisleri düzenlenmektedir.

Kent meclisleri düşüncesinden yana olanlar, bu forumların kamunun ortak görüşme, tartışma ve karar almasına önemli katkılar sağladığını ve ayrıca kent meclisleri pratiğinin siyasal eğilimin geliştirilmesine ve ortaklaşa hareket ve konsensüse varmada büyük role sahip olduğunu belirtmektedirler.

Bu meclis ve toplantıların sivil toplumu oluşturucu ve güçlendirici işlevleri yeterince açık olsa gerek.

10- SİVİL TOPLUM VE YAPICI HAREKETİ

Yapıcı hareketi (*maker movement*), çağdaş ileri teknoloji ile “kendin yap” (*do-it-yourself*) ve “başkalarıyla birlikte yap” (*do-it-with-others*) kültürünün birleşmesinden oluşan, büyük bir hızla dünyaya yayılan bir sivil toplum hareketidir.

Yapıcı hareketi tüketim yerine üretimi temel alan; yemek yapmaktan model uçak üretimine, takı işlerinden elektronik devrelerle yapılan model araçlara, tahta işlerinden bilgisayar yazılımına kadar uzanan; ürünlerinin birçoğu herkesin ulaşabileceği açık kaynak niteliğine sahip olan; kendisine paylaşım, yetenek, deneyim, yenilikçilik gibi ilkeleri rehber edinen ve insan olmakla yapıcı olmayı özdeşleştiren bir anlayıştır.

11- SİVİL TOPLUM VE YEREL GÜNDEM 21

Yerel Gündem 21 (YG 21) çevre koruma, toplumsal refah ve ekonomik gelişme için bütünsel ya da kapsamlı bir eylem stratejisi oluşturmak amacıyla yerel yönetimin girişimciliğinde, tüm yerel topluluğu içeren, sivil toplumun katılımcılığını özendiren bir çabayı ifade eder.

YG 21, dünyada 1992 Birleşmiş Milletler Rio Yeryüzü Zirvesi ile başlatılmış bir süreçtir.

12- SİVİL TOPLUM VE GÖNÜLLÜLER HAREKETİ

Sivil toplum içinde yeşeren ve son dönemde dünyanın birçok coğrafyasında etkinlik gösteren bu hareket; bireylerin gönüllülük temeli üzerinde, bir hedef ya da amaç (siyasal, sosyal, politik vb.) uğruna, herhangi bir örgüt yapısı içine girmeden, aktif yurttaşlar olarak faaliyet göstermelerini ifade eder.

Büyük ölçüde çağdaş ileri iletişim teknolojilerinden (Twitter, Facebook, Instagram vb.) yararlanarak oluşturulan gönüllüler hareketi günümüzde sivil topluma yeni kapılar açan bir girişim olarak görülmektedir.

II. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM DÜŞÜNCE VE PRATİĞİ

*"Daha sonra harekete geçmek koşuluyla
tereddüt etmekte bir sakınca yoktur."*

Bertolt Brecht

1- KISA TARİHSEL GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Batı toplumları anlamında sivil toplum düşüncesinin pek bulunmadığı ya da genel olarak Doğu toplumlarında olduğu gibi henüz başlangıç aşamasında ve peltensi bulunduğu çoklukla kabul gören bir yaklaşımdır. Bu görüş, Türkiye üzerine bu konuda eğilen yabancılar ve Türkiye'deki düşünürlerce de (İ. Küçükömer, Ş. Mardin) paylaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti döneminin önemli bir bölümünde sivil toplumun ve düşüncesinin eksikliğinin nedenleri arasında şunlara yer verilebilir:

- İnsan algısının bütünsellikten yoksun oluşu; diğer bir deyişle insanın maddesi, ruhu, akli, duygusu, maneviyatı, umudu, trajedisi gibi birçok öğeden oluşan çoğul bir varlık olduğu gerçeğinin yeterince göz önünde tutulmaması,
- İnsan hakları, hukuku ve özgürlüklerinin kısıtlı oluşu,
- Gerçek demokratik iklimin ve insanların kendileri için kendileri tarafından yönetilmesi ilkesinin gerekli olgunluğa varamaması,
- Çağdaş politik, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin arkasında kalınması,
- Yaratıcılığa, yenilikçiliğe ve girişimciliğe yeterli önemin verilmemesi,
- Düşüncenin, felsefenin ve eleştirinin sürekli baskılanması ve gelişmemesi,
- Bireyin, gerçek anlamında, bir türlü ortaya çıkamaması,
- Birey-toplum ilişkisinde bireye özerk bir alan açılmaması, onun kendi kişiliğini geliştirici çabalardan çok bireyi toplum içinde eritmeye öncelik verilmesi,
- Birey-devlet ve toplum-devlet ilişkisinde buyurgan, tepeden inmece, merkeziyetçi, dayatmacı ve homojenleştirmece bir anlayışın egemen olması ve devletten bağımsız ya da özerk toplumsal örgüt-

lenmelere olanak tanınmaması,

- Diyalog ya da diyalojik ilişkinin sınırlılığı,
- İtaatkârlığın bir erdem olarak sunulması; iktidar odaklarına karşı çıkabilmenin, hayır diyebilmenin, onlara doğruyu söyleyebilmenin, gerçek entelektüel tavrın sürekli tehdit altında tutulması,
- İktidarın bölünmemişliği; tek merkez, tek adam kültürünün yaygınlığı, her şeyin yukarıdan beklenildiği bir anlayışın egemen oluşu,
- Kadın erkek ilişkisinde ve toplumsal cinsiyette ataerkil bir yaklaşımın egemen olması,
- Çoğulculuğun, farklılıkların göz ardı edilmesi,
- Özel mülkiyet ve girişimci iklimin sınırlılığı,
- Muhafazakârlık ve modernlik arasında sürekli bir çatışma ya da kırılganlığın (çoğu kez biçimciliğe ve araçsallaştırıcılığa dayalı olan) bulunması,
- Tekrar kültürünün, hazır ya da adapte edilmiş düşünce ve pratiklerin ağırlık taşıması, özgünlüğe pek kapı açılmaması,
- Özel alan, sivil alan kavramı ve uygulamasının çok sınırlı olması,
- Mekân anlayışının darlığı.

Ancak bu durum, özellikle Osmanlı örneğinde sivil toplum kuruluşları benzeri oluşumların bulunmadığı anlamına gelmez.

Aksi takdirde, bu coğrafyada önemli işlevler üstlenen aile, vakıflar, mahalleler, loncalar, mektepler, darülfünun (üniversiteler), farklı dinlere ilişkin inanç kuruluşları (camiler, kiliseler, havralar vb.), tasavvufa yönelik kuruluşlar (tarikât vb.), zaviyeler, bimarhaneler, tabhaneler gibi oluşumları izah etmek olanaksızdır.

2- CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUM

Yukarıda kısaca özetlenen tarihi mirası devir alan Türkiye Cumhuriyeti, belirli bir süre (Batılılaşmacı ve modernleşmeci söylemine rağmen) sivil toplum düşüncesi ve pratiğine uzak kalmıştır.

Cumhuriyetin ilk 25 yılı içinde, üstenci denetim altında bulunmakla birlikte, halkevleri bir tür sivil toplum kuruluşu işlevi görmüştür.

1950'li yıllarla birlikte başlayan dönemde de cılız kalan sivil toplum oluşumu; 1960, 1971 ve 1980 ara rejimleri dışında, özellikle 70'li ve 80-90'lı yıllarda -sınırlı da olsa- bir atılım içine girmiştir.

Bu bağlamda birçok sendikal girişim, vakıf, dernek, oda, birlik, eğitim kurumu, basın kuruluşu, yayınevi, gönüllü girişim ve benzeri kuruluş kendini toplumsal hayat içinde hissettirmeye başlamıştır.

Bu kurum ve kuruluşlar zaman zaman yerleşik düzeni koruyucu, zaman zaman da daha demokratik ve eşitlikçi yeni bir alternatifini gündeme taşıyıcı işlevler görmüştür.

3- TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM DÜŞÜNÇESİ ÜSTÜNE EĞİLENLER

Türkiye'de sivil toplum düşüncesi üzerine ilk eğilenler arasında İdris Küçükömer, Şerif Mardin ve daha sonra İlhan Tekeli ve Aydın Uğur gibi düşünürleri sayabiliriz.

İdris Küçükömer

İ. Küçükömer, Türkiye'nin tarihsel ve güncel toplumsal yapısı bağlamında "bizde neden sivil toplum kurulamadığı" üzerine eğilir (İ. Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 1969; *Bitmemiş Son Eser / BSE*, 1994; *Sivil Toplum Yazıları / STY*, 1994).

Sivil topluma politik toplum ile ayrımı ya da bağlantısı içinde yaklaşan Küçükömer, bu kavramları şöyle tanımlar: "Sivil toplum en basit tanımıyla, ihtiyaçların giderildiği toplumdur. Ama nasıl? Bu ancak

politik toplum ayrımı ile anlaşılabilir...” (*Sivil Toplum Yazıları*, 1994, s. 133).

Ona göre, “Sivil toplumun ilk politik seviyesi, yerel yönetimdedir. Özellikle belediyelerdedir... Merkezi topaklığın aksine, sivil toplumun ilke koşulu iktidarın bölünmüşlüğüdür” (*Bitmemiş Son Eser*, s. 189).

Politik toplum, “Hâkim olanların bekası için iç ve dış konularda, kamusal karar süreci içinde, verili koşullar içinde kararları alan ve kontrol edenlerce oluşturulur” (a.g.e, s. 173).

Türkiye’de politik bir sivil toplumun doğası konusunda da şu değerlendirilmeyi yapar: “...Politik mirasımız içinde, ... lojik olarak, politik toplum daima dar kalmıştır. Bizde ilginç olan... politik toplumun darlığının, sivil toplumun da darlığı olmasıdır.”

Şerif Mardin

Şerif Mardin, tarihsel- sosyolojik bir yaklaşımla ve özellikle merkez-çevre kavramlaştırılması ile sivil toplum üzerine yaptığı çalışmalarda bu kavram hakkında şöyle der: “Karmaşık, merkezi bir nüveden çıkarak gittikçe geniş yankılarla anlam kazanan oynak bir nirengi noktası olarak değerlendirmek gerekir. Kavram olumlu olduğu kadar olumsuz vurguları da anırtır...” (*Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, 2017).

“Sivil toplumdaki ‘sivil’ kökü kent hayatının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri ifade eder.” diyen Mardin, ayrıca, modern anlamda bir sivil toplumun varlığından bahsedebilmek için bir toplumda kamuoyu oluşturma koşullarının bulunması gerektiğine vurgu yapar.

Patrimonyal bürokrasinin Osmanlı yapısının toplumsal özelliklerine en iyi yaklaşım olduğuna ve bu yapının sivil toplum boşluğuna değinen Mardin, Cumhuriyet’in önemli bir bölümünde bu boşluğun doldurulamadığını söyler.

İlhan Tekeli

İlhan Tekeli; temsili demokrasinin krizi, katılımcı demokrasi, aktif yurttaşlık, kamusal özne olma ve yönetim gibi konular bağlamında değerlendirdiği sivil toplum kuruluşlarını (STK) “bireylere küçük kamu alanları oluşturarak bu alanda oydaştığı konularda topluma hizmet etme, başka bir deyişle kamu mal ve hizmeti üretme yollarını açan ve bu alanlarda gücün demokratik olarak üretildiği oluşumlar” olarak tanımlar (*Günlük Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*, 2009).

Tekeli, STK'ların “bireylerin katılımcı demokratik süreçlerden doyum elde etmesi” yollarını da açtığını söyler.

J. Habermas'ın ürettiği belirli kavramları yeniden düşünüp değerlendiren Tekeli, artık “yönetimin araçsal rasyonalite arayışının değil, yönetişimin iletişimsel bir rasyonalite arayışının” egemen duruma geldiğini belirtir.

Tekeli, STK'ların ayırt edici özellikleri arasında şunlara vurgu yapar:

- Gönüllülük ve özel alandan fedakârlık yapılması,
- Nihai amaçlarının topluma bir şey sunmak, topluma katkıda bulunmak olması,
- Bu kuruluşların açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış (issue specific) olmaları,
- Bu alanda hiyerarşik ilişkiler kurulması için sağlam bir nedenin bulunmaması, eşitler arası ortaklık ilişkisinin ya da yatay ilişkinin temel alınması (İ. Tekeli, 15. STK Sempozyumu'ndaki Sunuştan).

İ. Tekeli, sivil toplum alanına yaptığı kavramsal katkıların yanı sıra bu alanda ciddi pratik deneyimler yaşamış biridir. Bunlar arasında, özellikle kurucularından ve belirli bir dönem başkanlık yaptığı Tarih Vakfı, Dünya Yerel Demokrasi Vakfı (WALD) ve 1996 İstanbul Habitat II Zirvesi sürecinde içinde bulunduğu çalışmalar sayılabilir.

Aydın Uğur

Aydın Uğur, sivil toplum üzerine yaptığı değerlendirmelerde, bu kavram konusunda şu düşünceleri dile getirir: “... Sivil toplum en kaba tarifi ile resmi kuruluşların dışında olan yurttaşların ortak inançları, çıkarları, dünya görüşleri çerçevesinde bir araya gelip toplumu etkilemeye çalışmaları ve onların karar mekanizmalarına dair oluşumlardır... Sivil toplum sosyolojik bir olgudur” (2004).

Sivil toplum denen panoramanın içinde “o toplumdaki bütün çıkarların” var olduğunu belirten Uğur, sivil toplumun iyi yanının “yurttaşları, başkalarının tasallutu altında kalmadan, dertleri ne idiyse onu savunma imkânına kavuşturuyor” olması olarak görür.

Uğur, Osmanlı İmparatorluğu döneminde sivil toplum oluşumunun bulunmadığını belirttikten sonra, bugünün Türkiye’sinin sivil toplum kuruluşları, aktiviteleri ve etkinlikleri açısından türdeş bir ülke olmadığına vurgu yapar ve sivil toplum alanının temelinde “farklılıkların, çeşitliliğin alanı” olduğunu belirtir.

III. SİVİL TOPLUM KAVRAMI ÜSTÜNE BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ

*“En güçsüzlerden olmak önemli değil,
Yeter ki onların güçleri birleşsin.”*

Homeros

Sivil toplum kavramının kısa tarihsel serüveni ve Türkiye’de sivil toplum düşüncesi ve pratiğine değinilen yukarıdaki bölümlerden, bu kavrama farklı yaklaşımların bulunduğunu görüyoruz.

Bunlar arasında sivil toplumu “ara yapılar, ara tabaka ya da kuruluşlar” olarak tanımlayanların yanı sıra, ona “bir grup bireyi bir araya getiren ve kendi onamalarıyla onlarla sivillığın ve uygar olmanın ortak pratiğini paylaştıran” bir oluşum olarak bakan, “merkezi devletten bağımsız olarak hareket edebilen ve özünü örgütlenme özgürlüğünün oluşturduğu” yapılar olarak gören, onu bir “çatışma ve çarpıtılma alanı” biçiminde değerlendiren, ona “özerk yetkili tüzel kuruluşlar” olarak yaklaşan, onu “liberal demokrasinin çoğunluk tiranlığına dönüşmesini önleyici” bir yapı biçiminde algılayan, onu politik toplumun karşısında konumlandırarak “özgürce birlikte faaliyet alemi” olarak gören, onu “kamu alanının temelini oluşturucu ve iyi düzenlenmiş bir siyasal düzenin olmazsa olmazı” sayan, onu “zora dayalı olmayan insani birlikteliğe verilen ad” olarak gören, ona “ilerici bir küresel yönetimi yaratıcı ve özgürleştirici potansiyele sahip” bir öge olarak bakan, onu “politik toplum ayırımı ile anlaşılabilir, ihtiyaçların giderildiği toplum” olarak tanımlayan, onun “olumlu olduğu kadar olumsuz vurguları da anıştıran” bir kavram olarak gören, ona “topluma hizmet etme yollarını açan... ve gücün demokratik olarak üretildiği oluşumlar” olarak yaklaşan görüşler yer almaktadır.

Bugün küresel bir olgu haline gelen sivil toplum düşüncesi ve sivil toplum kuruluşları konusundaki temel tartışma alanlarını dile getirilen soruları şöyle özetleyebileceğimizi sanırım:

- Sivil toplum düşüncesi, özünde, demokrasinin güçlendirilmesi, aktif yurttaşlığın geliştirilmesi ve siyasal gücün dağıtılması ya da bölüşülmesi anlamı mı taşımaktadır?

- Yoksa dünyanın diğer coğrafyalarına -arzu edilmeyen sonuçlar (sosyal adaletsizlik, farklı kültürel değerleri yok sayma, eşitsizlik vb.)

doğurucu- empoze edilen Batılı bir anlayış mıdır?

● Bu kavram dünyanın Batı harici bölgelerinin yerleşik değerlerine ve farklı kültürel bağlamlarına uyum sağlayıcı bir niteliğe kavuşturulmalı mıdır?

● Sivil toplum kavramı kendiliğinden bir siyasal aktör müdür?

● Sivil toplum anlayışı, otoriter rejimler altındaki muhalefetin sürece içindeki bir reform ideolojisi midir?

● Sivil toplum düşüncesi insan hak ve hukukunu, adaleti ve demokratikleşmeyi meşrulaştırıcı bir politika mıdır?

● Sivil toplum hem birleştirici hem de bölücü öğeleri birlikte taşımakta mıdır?

● Sivil toplum kavramının potansiyel yararlığının değerlendirilmesinde “bu kavramla düşünmek” ve “bu kavramla eylemde bulunmak” boyutlarına nasıl yaklaşılmalıdır?

● Yerel sivil toplum aktörleri ile onları çevreleyen daha geniş dünyanın ilişkileri nasıl olmalıdır? Burada özgürleştirici ve esinlendirici yatay ilişkilere diyaloglar ve deneyimler mi yoksa yerel koşulları göz önüne almayan, dışarıdan ve yukarıdan empoze edilen dikey ilişkiler mi temel alınmalıdır?

● Sivil toplum düşüncesi ve sivil toplum kuruluşları, neoliberal anlayışla dünyanın egemen güçlerinin küresel ölçekte empoze ettiği ve kendi yararlarına kullandıkları bir mekanizmadır mıdır?

● Bu alanda liberal perspektifler ile neoliberal perspektifler arasında bir fark var mıdır?

● Sivil toplumun dili, Üçüncü Yolu (*Third Way*) savunan yönetimlerce (İngiltere'deki Yeni İşçi Partisi örneğinde olduğu gibi) nasıl araçsallaştırılmıştır?

● Şiddet karşılığı, dayanışma ve aktif katılıma olanak sağlayıcı bir küresel sivil toplum anlayışı ne kadar olanaklıdır?

Yukarıda başlıkları verilen görüşlere kuşkusuz başkaları da eklenebilir. Sivil toplum kavramının statik, tarih dışı olmadığı gerçeği açıktır.

Ben, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının iyi nitelikler taşımaları ve araçsallaştırılmaya karşı durabilmeleri koşuluyla; günümüz dünyasında özgürleşme, demokratikleşme, aktif yurttaşlık, eşitlik, dayanışma, çok seslilik ve barış alanlarına önemli katkılar sunduğu (Orta ve Doğu Avrupa, Latin Amerika, Güney Afrika örneklerinde görüldüğü gibi) ve bundan böyle de sunabileceği kanaatindeyim.

Burada önemli olan soyut kavramsal tanımlamalardan çok, sivil toplum düşünce ve pratiğinin gerçek, fiili hayattaki deneyimleridir.

IV. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK'LAR)

"Kuramın en yüce biçimi eylemdir."

Nikos Kazantzakis

1- KISA TANIM

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), en genel anlamında, sivil toplum içinde faaliyet gösteren, devlet ya da politik toplumdaki ayrı ve özel çıkar gütmeyen, özerk, belirli amaçlar etrafında toplanmış grupları ve yapıları ifade eder.

STK'lar (Türkçede STK'ların adlandırılması konusunda tam bir fikir birliği yoktur. Ben burada, artık yaygınlık kazanmış olan STK ifadesini kullanıyorum.) kuşkusuz tüm sivil toplumu kapsamadığı gibi onun bütünü de temsil etmez.

2- SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLLERİ

STK'lar birçok rol üstlenebilir. Bunlar arasında özellikle aşağıdaki rollere değinilebilir:

- Gözetimcilik: Politik toplumun iktidar odakları, kurum ve kuruluşlarından hesap sormak ve bu alanlarda saydamlık ve dürüstlüğe beklilik etmek,
- Toplumsal savunuculuk: Toplumsal sorunlar ve meydan okumalar alanında bilinç oluşturmak, değişim ve dönüşüme yönelik faaliyetlerde bulunmak,
- Uzmanlık sağlama: Biricik, nitelikli bilgi ve deneyim sunmak,
- Kapasite geliştirmek,
- Hizmet sunma: Belirli alanlarda (eğitim, sağlık, konut, yoksullukla mücadele, toplumsal kapsayıcılık gibi) toplum kesimlerine hizmet sağlamak,
- Temsilcilik yapmak: İyi ya da hiç temsil edilmeyen kesimlerin sözcüsü ve sesi olmak,
- Aktif yurttaşlığın geliştiricisi işlevini yüklenme: Yurttaşların haklarını korumak ve yurttaş katılımının destekçisi ve cesaretlendirici olmak,
- Dayanışmanın kolaylaştırıcısı olmak,
- Girişimciliği ve yaratıcılığı desteklemek.

3- SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DÜZEYLERİ

STK'ların düzeyleri konusunda, genel olarak dört düzey üzerinde durulmaktadır.

- Birinci düzey, taban kuruluşları (*grass-roots organisations*) ya da komünite temelli kuruluşlardır. Bunlar, yakın yerel arenada faaliyet gösteren enformel grupları ya da ad hoc veya özel amaçlı kuruluşları içerir.

- İkinci düzey, insanların yararı için çalışan ya da onlara belirli hizmetler sağlayan yasal statüye sahip kuruluşlardan oluşur.

- Üçüncü düzey; ortak bir çıkar ya da yarar amacı güden coğrafi ya da tematik ağlar, dernekler, vakıflar, koalisyonlar ve ittifakları içerir.

- Dördüncü düzey, STK'ların en üst düzeyde, platformlardan oluşan ağlar kurması düzeyidir.

4- İDEAL STK'LARIN MUHTEMEL BAŞARI ALANLARI

İdeal STK'ların muhtemel başarı alanlarını şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- İnsan hakları, hukuku, özgürlük, eşitlik, demokrasi ve adaletin sürekli savunuculuğunu yapmak,

- Katılımcı araçlar ve yöntemler sağlamak,

- Bilgilendirme ve enformasyon sunmak,

- Toplumun güçlendirilmesinde katalizör rol üstlenmek,

- Belirli toplumsal hizmetler (eğitim, sağlık vb.) sunmak,

- Kötü yönetimlerle, yoksulluk ve benzeri eğilimlerle mücadele etmek,

- Mevcut hiyerarşik, merkeziyetçi, bürokratik-teknokratik mekanizmalara alternatifler getirmek,

- Toplumdaki değişik grup ve sektörler arasında diyalog süreci oluşturmak,

- Bağımsız bir medyanın oluşturulmasına katkı sunmak,

- Kamu yönetimlerine politika oluşturma, izleme, saydamlık, hesap verebilirlik vb. alanlarda gerçek profesyonelliğin örneklerini göstermek,
- Yaratıcılığı ve yenilikçiliği desteklemek,
- Yerel düzeydeki uzmanlıkları devreye sokmak,
- İş birliği, ortak girişim ve dayanışmayı temel alan girişimleri örneklemek,
- Otoriter, buyurgan yönetim ya da yönetici eğilimlerini sınırlandırmak,
- Yurttaşlık bilincini ve aktif yurttaşlığı geliştirmek,
- Toplumsal kapsayıcılığa katkıda bulunmak,
- İnsanların toplumsal olarak atomize olmalarına, belirli egemen güçlerin (iktidarlar, piyasa güçleri vb.) boyunduruğu altına alınmalarına karşı mücadele etmek,
- Toplumsal ya da kamusal vizyon, strateji ve aksiyonların oluşturulmasına daha başlangıç aşamasında katılmak ya da müdahil olmak,
- Belirli toplumlarda varlığını sürdüren derin etnik, dinsel ve sosyal bölünmeler arasında bir köprü oluşturmak, toplumsal tansiyonları azaltmak, hoşgörü ve farklılıklarla birlikte yaşama girişimlerine öncülük etmek,
- Her varlığın iyi olmasını gözetken bir geleceğin oluşturulmasına katkıda bulunmak.

5- STK'LARIN GENEL SORUN ALANLARI

STK'ların sorun alanları konusunda genellikle aşağıdakiler dile getirilmektedir:

- Toplumda, özellikle sivil toplum geleneğinin sınırlı olduğu toplumlarda, STK'lar konusunda ve onların rolleri ve işlevleri alanlarında yeterli bir farkındalığın bulunmayışı,

● Temel hak ve özgürlüklere (düşünce, ifade, bilgilenme, örgütlenme vb.) ilişkin sınırlayıcı yasal düzenlemelerin varlığı,

● Mevcut iktidar odaklarının, makam ya da otoritelerin hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı tavırları,

● Maddi kaynakların yetersizliği,

● İnsan kaynaklarının kısıtlılığı,

● Kurumsallaşma kapasitesinin yetersizliği,

● İletişim olanaklarının sınırlılığı,

● İyi yönetim ya da yönetişimin eksikliği,

● Sivil alanın darlığı ve sivillik birincinin yeterli gelişmeden yoksun oluşu,

● Yatay ilişkiler kurma deneyimi ve kapasitesinin noksanlığı,

● İş birliği, dayanışma, paylaşma ve ortaklıklar oluşturma kültürünün eksikliği,

● STK'lar arası ve STK'lar içi katı bir bireysel ve kurumsal alan egemenliği mücadelesinin varlığı,

● Yeterince şeffaf ve hesap verebilir bir yapılanmanın bulunmayışı,

● Kişilere bağımlılık,

● STK'ların üyeleri, yöneticileri ve çalışanları arasında uyumlu bir ilişkinin sınırlı oluşu,

● Aktif, etkin ve gündem belirleyici bir anlayış ve uygulamanın eksikliği,

● İçeriden dönük, kapalı devre bir işleyişin varlığı,

● Elitist tavır ve toplumdaki kopuk bir yaklaşımın egemen oluşu,

● Temsil sorunlarının aşılamaması,

● İstikrarsızlık,

● Kamu yöneticileri ve yetkilileri tarafından muhatap alınmama durumu,

● Manevi istismar hâllerinin varlığı,

● Amaç dışı faaliyetlerde bulunulması,

- İdeolojik öğelerin katı bir biçimde baskın kılınması,
- Belirli iç ve dış güçler (politik, ekonomik, kültürel, inançsal vb.) tarafından araçsallaştırılma çabalarına yenik düşülmesi,
- Sürekli muhaliflik ve çatışmacılık izlenimi verilmesi,
- Kişisel ve kurumsal çıkarlara odaklı duruma yönelinmesi,
- Gerekli bağımsız ya da özerk olma niteliğinin kaybedilişi,
- Düşünce, vizyon, strateji, aksiyon planları ve spesifik proje geliştirme, yönetim, izleme ve değerlendirme kapasitesinin yetersizliği,
- Belirli toplumlardaki merkezîyetçi, tepeden inme hiyerarşik tarihsel mirası aşıcı yeterli girişimlerin eksikliği,
- Kurum içi ve kurumlar arası katılımcı demokrasi anlayışı ve uygulamasının oluşturulamaması,
- Kurumun bilgilendirme, araştırma, geliştirme, eğitim ve ileri ve yenilikçi teknoloji kullanma kapasitesinin sınırlılığı,
- Yaratıcılığa gerekli ve yeterli bir tarzda yaklaşılamaması,
- Diyalog kurma ve ittifaklar oluşturma alanlarında yeterli becerilerin eksikliği,
- Verili siyasal ortamın konjonktürel çalkalanmaları karşısında hazırlıklı olunmaması.

V. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

"Paylaşılmamış herhangi bir şeye sahip olmanın hiçbir zevki yoktur."

Seneca

1- KISA TARİHSEL GELİŞİM

Türkiye’de STK’lara, kuşkusuz, Türkiye’deki sivil toplum düşüncesi ve pratiği (bkz. II. Kısım) bağlamında yaklaşmak durumundayız.

Osmanlı döneminde henüz başlangıç aşamasında ve peltsemi olan sivil toplum oluşumuna rağmen, bu dönemde STK nitelikli belirli kuruluşların (vakıflar, loncalar, mektepler, inanç kuruluşları vb.) varlığına tanık olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk 25 yılı içinde oldukça sınırlı sayıda STK’ya rastlamaktayız.

1950’li yıllara gelindiğinde, (Bu yıllarda Türkiye’deki toplam STK sayısı 2171 olarak verilmektedir.) bu dönemde başlatılan görece demokratikleşme çabaları birbirini izleyen askeri ve sivil iktidarların müdahaleleri ile önemli ölçüde sekteye uğratılmıştır. Bu durum, STK’ların oluşumu ve istikrarını da derin bir biçimde olumsuz etkilemiştir.

1963 ortalarından itibaren belirli bir ivme kazanan STK oluşumları, 12 Mart 1971 Askeri Rejimi ile duraksamaya girmiş, 1973 sonrası yeniden canlanan bu oluşumlar (1980 yılında STK sayısı 10.000 dolaylarına varmıştır.) 12 Eylül 1980 Askeri Cuntası ile tekrar sekteye uğratılmıştır.

1983’ten itibaren yeni bir döneme giren STK’ların sayısı 2002 yılında 72.000’e, 2015 yılında 126.000 dolaylarına çıkmıştır.

2- TÜRKİYE’NİN STK’LAR DÜNYASINDA SON DÖNEMDEKİ GELİŞMELER

Son dönem dünyasındaki birçok ülke gibi Türkiye de (kendi spesifik durumu yanı sıra) ciddi ekonomik, sosyal ve politik sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır.

Böyle bir durum, kuşkusuz, STK’ları da büyük ölçüde etkilemektedir. Bu etkiler, bir yandan STK’ların hayatına oldukça sınırlandırıcı bir boyut getirirken diğer yandan onları belirli toplumsal alanlarda alternatif oluşturucu (toplumsal polarizasyonu azaltıcı, hak, hukuk,

demokrasi ve adaleti savunucu, bazı önemli toplumsal hizmetleri -eğitim, sağlık, çevre vb.- sunucu) yapılar haline getirmektedir.

Türkiye’de bugün var olan STK’lar büyük farklılıklar göstermektedir.

YADA’nın (Yaşama Dair Vakıf) gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre (bkz. YADA Foundation, “Report on CSO’s through Data”, 2015):

Türkiye’de mevcut 126 bin 730 STK’nın (Bu STK’ların 1.500’ü 15 Temmuz 2016 cunta girişiminin ardından kapatılmıştır.) 108 bin 172’si derneklerden (Bunların büyük çoğunluğu -70.000’i aşkını- mesleki dernekler, hemşehri dernekleri, spor temelli kulüp/dernekleri ve dini amaçlı derneklerden oluşmaktadır.), 4.968’i vakıflardan, 118’i sendikalarından, 83’ü kamu görevlileri birliklerinden, 20’si işveren birliklerinden, 4.794’ü odalardan, 8.575’i kooperatiflerden oluşmaktadır. Ayrıca, 100 dolaylarında kent konseyini de bunlara ekleyebiliriz.

Türkiye’de adları en çok öne çıkan STK’lar arasında şunları sayabiliriz:

- TÜRK-İŞ
- DİSK
- TBB (Türkiye Barolar Birliği)
- TOBB
- TTB (Türk Tabipler Birliği)
- TMMOB
- TEV (Türk Eğitim Vakfı)
- TUSİAD
- MUSİAD
- Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneđi
- Doğal Hayatı Koruma Vakfı
- İnsan Hakları Derneđi
- İnsan Hakları Vakfı
- MAZLUMDER
- TEMA Vakfı

- Tarih Vakfı
- AKUT
- AÇEV (Anne Çocuk Eğitim Vakfı)
- TÜSEV

Türkiye'deki STK'ların sayısındaki 1983-2016 arası büyük artışın (10.000'den 126.000'e) nedenleri arasında genellikle şu gelişmelere değinebiliriz:

- 1983 sonrası kısmi demokratikleşme çabaları,
- İstanbul 1996 BM-HABİTAT II Zirvesi hazırlık süreci ve gerçekleştirilmesi,
- 1999 Marmara Depremi sırasındaki topyekûn toplumsal duyarlılık,
- 2001 Kopenhag Kriterlerine katılma,
- 2002-2005 Avrupa Birliği'ne uyum süreci bağlamında gerçekleştirilen reformlar,
- Dünyadaki gelişmeler ve özellikle yeni iletişim teknolojisinin getirdiği olanaklar,
- Çevre duyarlılığındaki yükseliş,
- Toplumsal hizmet sunumunda alternatif yol ve yöntemlerin devreye girişi,
- Kimlik, etnik köken ve benzeri alanlardaki arayışlarda yükseliş,
- Dinsel inanç eksenli örgütlenmelerdeki artış,
- 2013 Gezi süreci.

3- TÜRKİYE'DE STK'LARIN KARŞILAŞTIĞI TEMEL SORUNLAR ÜSTÜNE

Türkiye'de STK'ların karşılaştığı temel sorun alanları, yukarıda (IV / 5) "STK'ların Genel Sorun Alanları" bölümünde özetlenenlerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu nedenle, burada adı geçen bölüme referansta bulunmakla yetineceğim.

Bu yaklaşım, kuşkusuz, Türkiye spesifitesini (özellikle son dönemde yaşanmakta olan ekonomik, sosyal ve politik krizler, toplumsal kutuplaşmadaki artış, dış dünya ile ilişkilerdeki yeni tansiyonlar, popülist söylemlere odaklılık, belirsizlik ikliminin varlığı, güven eksikliği vb.) gözden ırak tutma anlamına gelmiyor.

VI. YEREL YÖNETİM VE SİVİL TOPLUM

“Yerel yönetim kuruluşları özgür ulusların gerçek gücünü oluşturur.

*İlkokulların bilime katkısı ne ise, yerel meclislerin
özgürlüğe katkısı odur. Bir ulus özgür bir yönetim
kurabilir, ancak yerel yönetim olmadan
özgürlüğün ruhuna sahip olamaz...”*

Alexis de Tocqueville

1- YEREL YÖNETİM KAVRAMI: KISA TANIM

Demokratik yerel yönetim: “yerel topluluk üyelerinin (belde halkının) ortak ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik, sosyal, kültürel zenginliğine ve refahına ilişkin yerel hizmetleri görmek üzere kurulan; bu hizmetleri genel yetki ile, kendi sorumluluğu altında ve yerel topluluğun yararları doğrultusunda yerine getiren; hiçbir ayırım gözetmeden insanı yerel demokrasinin temeli kabul eden; işleyişinde açıklığı, şeffaflığı, insan haklarını, çoğulcu ve katılımcı demokrasi ilkelerini yaşama geçiren; yetkilerin yerel topluluğa en yakın yönetim birimince kullanıldığı, kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk ve demokratik bir yöntem”dir.

Yerel yönetim hem yereldir hem de bir yönetim yani iktidardır.

Yerel yönetimin iki temel boyutu vardır:

“Yerel hizmet birimi olma”, yerel hizmetlerin sağlayıcısı olma boyutu. Burada yerel yönetimin, bir işletme, üretme ya da ürettirme ve idare etme sistemi olması söz konusudur.

“Demokratik, kendi kendini yönetme birimi olma” boyutu. Burada yerel yönetimin bir siyasal sistem olması söz konusudur.

Yerel yönetim halka en yakın yönetim biçimidir. Tarihsel olarak merkezi yönetimden önce geldiği gibi, demokratik potansiyeli olarak diğer yönetim birimlerinden daha üstündür. Çünkü, bireyin kendi kendime yönetimine gerçekten katılabileceği en uygun düzey olan yerel düzeyin yönetimidir.

Yerel yönetim, günlük hayatın bugün ve yarını için özel öneme sahip birçok kararın alındığı, uygulamanın yapıldığı yerdir. Yerel yönetim bu tür kararların alınmasına, uygulanmasında halk etkinliğinin sağlanabileceği ve aynı zamanda topluluğun yararı için bireylerin bilgi ve yeteneklerinin harekete geçirilebileceği en uygun konumda bulunan bir yönetimdir. Bu nedenlerle yerel yönetim, demokrasinin uygulamadaki birincil yeri, temeli ve demokrasinin beşiği olarak görülmektedir.

2- YEREL YÖNETİM VE İNSAN HAKLARI

İnsan hakları, her insanın yalnız insan olduğu için sahip olduğu ve hiçbir yönetimce onlardan mahrum edilemeyeceği temel hak ve ayrıcalıklardır.

İnsan hakları, insan toplumları ve uygarlıklarının en önemli ilgi alanını oluşturur.

Günümüzde, tüm insanlık ailesi üyelerinin onuru, eşit ve devrolunamaz haklarının tanınması konusunda yaygın bir anlayış vardır. İnsanların birbirine karşı gösterdiği giderek artan ilginin insancılığı, insan haklarına saygıyı zorunlu kılmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950), Paris Şartı (Antlaşması) ve diğer benzer belgeler bugün insan hakları konusundaki temel uluslararası kuralları oluşturmaktadır. Bu belgelerde yer alan temel hükümler “kişisel haklar” ve “sosyal haklar” diye bilinen hakları kapsar.

Tanımı gereği evrensel insan hakları ilkelerine dayalı bulunan demokratik yerel yönetim, insan haklarına saygının, bunların geliştirilme ve genişletilmesinin temel bir ön koşulunu oluşturur. Gerçek bir yerel yönetim ve demokrasi olmaksızın insan haklarının geliştirilemeyeceği açıktır. Yerel yönetimin yapısı ve işleyişi, insan haklarının tanınması ve garanti altına alınmasında doğrudan etkiye sahiptir.

Yerel yönetim, insan haklarının korunması ve güçlendirilmesinin yerel odak noktasını oluşturduğu gibi, bunların özel alanlarda ya da güçsüz kesimlere ilişkin uygulamalarında da en uygun yeri oluşturur.

Yurttaşlara, bireylere en yakın yönetim birimi olarak yerel yönetim, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi sistemlerinin etkinliklerinin sağlanmasına aşağıdaki yöntemlerle önemli katkılarda bulunabilir:

- Mevcut usulleri iyileştirerek ve yapılagelen uygulamaların etkinliğini arttırarak yoksul kesimler ve hazırlık grupları gibi belirli kategorilerden gelen kişilerin muhtemel mağduriyetlerini ortadan kaldırııcı yerel düzeyde insan hakları koruma sistemlerine ulaşabilmelerini olanaklı kılarak,

- İnsan haklarını korumada yeni biçimler geliştirerek, belirli alanlarda ombudsman ve benzeri adli olmayan sistemler oluşturup muhtemel ihlal ve inkârları önleyici sistemler geliştirerek, farklı cinsler arasında eşitliği sağlayıcı gelişmeleri özendirerek,

- Yabancı düşmanlığı, ırkçılık, siyasal, toplumsal, dinsel ve kültürel hoşgörüsüzlük, terörizm, cinsel sömürü ve benzeri yollarla insan haklarına ve onuruna yönelik yeni ve muhtemel tehditleri ve meydan okumaları ortaya koyup sınırlandırılarak,

- Demokrasilerdeki etkin yerel, ulusal, bölgesel ve küresel demokrasi, bilgi ve anlatım özgürlüğü, kişilerin özel hayatının teknolojik toplum ve devlet karşısında saygı görmesi, hiçbir tür ayrımcılığa gidilmemesi, yoksul, ayrıcalıksız ve azınlık kesimlerin etkin eşitliğinin sağlanması, topluluk üyelerinin haklarının (kentsel haklar) korunması vb. temel insan hakları kavramlarını analiz ederek,

- İnsanlık ailesinin tüm üyelerinin eşit değer ve saygınlığının, insan haklarının evrensel ve bölünmez karakterinin ve insan haklarının barış ve kardeşliğin temeli olarak saygı görmesinin vurgulanması ile topluluklar arası ve uluslararası ilişkilerde insan hakları kavramlarına açıklık kazandırarak,

- İnsan hakları için eğitim ve öğretimi sağlama, yönlendirici bilimsel ve teknik katkılarda bulunma ve danışmanlık hizmetlerini sunma konularında özendirici stratejiler ve uygulama araçları geliştirerek,

- İnsan hakları konusunda bilgilendirme kampanyaları, özel günler ve ödüller düzenlenmesi, yazılı ve sözlü medyadan yararlanma, yaygın basım, yayım ve benzeri yollarla genel olarak kamuda ve yerel topluluk üyeleri arasında etkin bir bilinçlendirme ve duyarlılık sağlayarak.

3- YEREL YÖNETİM KURAMLARI

Genel siyaset teorisyenleri, yerel yönetim kavramına tarihi boyunca “merkezi devlet ile yerel halk arasında bir ara kuruluş”, “alt bir merkezi yönetim birimi”, “yerel bir hizmet kurumu” veya “kendi kendini yöneten özerk topluluk” gibi değişik yaklaşım ve tanımlar getirmişlerdir.

Bu arada, siyaset biliminin kentte doğduğunu, bu bilimin Aristoteles ve Machiavelli gibi ana kurucu/öncülerinin siyasal/mekânsal birim olarak -aralarındaki 18 yüzyıllık zaman farkına rağmen- kendilerine kenti ve kent devletini temel aldıklarını hatırlatmakta yarar vardır.

Yerel yönetimlerle doğrudan ilişkili kuramsal perspektiflere gelince, bu alanda çok sınırlı çalışma ve çabaya tanık oluyoruz. Bu çabaların önemli bir bölümü de devlet teorileri üzerine yapılan çalışmaların yerel devlete uygulanma, indirgenme girişimleridir ve çok kez sistematik bir teori oluşturmak yerine belirli kavramların ve genellemelerin bir araya getirilmesi niteliği taşımaktadırlar.

Yerel yönetimler konusunda geneli gelenekselleşmiş üç temel yaklaşımdan söz edilir:

- Siyasal insanı temel alan liberal yaklaşım,
- Ekonomik insanı esas alan neoklasik yaklaşım,
- Sosyal ilişki üstüne temellendirilen Marksist yaklaşım.

4- YEREL YÖNETİM SİSTEMLERİ

Yerel yönetim sistemleri ya da modelleri üstüne değişik yöntem ya da yaklaşımlara (tümdengelimci, tümevarımcı ve ideal tip temelli) başvurarak birçok araştırma ve inceleme yapılmıştır.

1960'lı yıllarda gerçekleştirilen incelemelerde (Alderfer, 1964 örneğinde olduğu gibi) dört temel sisteme vurgu yapılıyordu:

- Britanya sistemi,
- Fransız sistemi,
- Sovyet sistemi,
- Geleneksel sistem.

1980'li yılların ortalarındaki çalışmalarda (Norton, 1985 örneğinde olduğu gibi) beşli bir sistem ortaya konmuştu:

- Güney Avrupa (Fransa, İtalya),
- Kuzey Avrupa (İsveç, Danimarka),
- Britanya,
- Kuzey Amerika (ABD, Kanada),
- Japonya.

1990'lı yıllarda, daha farklı bir yaklaşımla (Goldsmith, 1993 örneğinde görüldüğü gibi) aşağıdaki dört değişik model üzerinde durulmuştur:

- Patronaj Modeli. Önemli ölçüde Güney Avrupa'da gözlenen bu modelde yerel yönetim ve siyaset kentlileri koruyan ve yerel topluluğa çıkarlar sağlayan güçlü yerel siyasal liderlerin/belediye başkanlarının (merkezi düzeyde de statüsü olan) etkinliği olarak algılanır.

- Ekonomik Gelişme Modeli. ABD, Kanada ve Avustralya'da uygulanan bu modelde, yerel yönetimin temel işlevi yerel ekonomik büyümeyi sağlamak olarak görülür.

- Refah Devleti Modeli. İskandinav ülkeleri, Britanya ve Federal Almanya'da görülen bu modelde, yerel yönetim öncelikli olarak yerel kamusal hizmetlerin etkin ve hakkaniyetli sağlayıcısı olarak addedilir.

- Piyasayı Güçlendirici Model. Neoliberal anlayışın getirdiği bu modelde, yerel yönetimin işlevlerini asgariye indiren ve onu büyük ölçüde özel firmaların ve gönüllü kuruluşların hizmet sunumunu kolaylaştıran bir aygıt olarak gören bir yaklaşım söz konusudur.

Bugün dünyada var olan yerel yönetim sistemleri ya da modelleri arasındaki temel fark, belki de şöyle özetlenebilir:

Yerel yönetimin yeterli özerklik, yetki, kaynak ve statüye sahip olduğu demokratik ve etkin yerel yönetim sistemi ve yeterli özerklik, yetki, kaynak ve statüden mahrum olan, demokratik ve etkin olmayan yerel yönetim sistemi.

5- YEREL YÖNETİMİN TEMEL DEĞERLERİ

Yerel yönetimin aşağıdaki temel değerleri taşıdığı genellikle kabul edilmektedir:

- Özgürlük
- Eşitlik
- Refah

Yerel yönetim, iktidarın merkezden yerel birimlere dağılımını sağlayarak özgürlüğü geliştirmektedir. Böylece iktidar ve yetkinin mekânsal düzeyde bölüşümü sağlamakta, bu da egemen olanın iktidarını sınırlamakta, muhtemel keyfi yönetime karşı birey ve birey grupların kurulmasını sağlamakta ve çoğulculuk yaratarak siyasal ve ekonomik gücün yoğunlaşmasını ve tekelleşmesini önlemektedir.

Yerel yönetim, siyasal makamlara ulaşmayı, onları elde edebilmeyi ve yurttaşların kendi hayatlarını yönetebilmeleri için gerekli yerel ka-

tılım olanaklarını sağlayarak eşitliği gerçekleştirmektedir. Yerel yönetim -oy kullanma, referandum vb. girişimlere katılma, özgür birliklikler (dernek, birlik vb. örgütlenmeler) oluşturma, diğer temel hak ve özgürlükleri kullanmasına fırsat tanıma yolları ile- bireyin siyasal gelişmesine katkıda bulunarak eşitliğin gelişmesini olanaklı kılmaktadır.

Yerel yönetim, topluluğun ihtiyaçlarının karşılanması için verimli, etkin ve yerel koşullara duyarlı yönetsel kararların alınmasını ve eylemlerini gerçekleştirmesini sağlayarak refahı geliştirmektedir. Yerel yönetim, topluluğun ihtiyaçlarına daha uygun, esnek ve halka dönük hizmet sunabilmek durumundadır. Çünkü güçlü yerel yönetimlerin varlığı durumunda bu ihtiyaçlar, yerel koşullar konusunda bilgi sahibi, yerel halkla günlük, yüz yüze ilişkiler içinde bulunan yerel karar verici ve yöneticilerce belirlenip karşılanmaktadır.

6- YEREL YÖNETİM VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ ÜSTÜNE DÜŞÜNCE GELİŞTİRENLER

“Yerel yönetim” ve “sivil toplum” çağımızın anahtar kavramları arasında yer alıyor.

Yerel yönetim, kuşkusuz, çok daha eski bir tarih ve geleneğe sahip. Sivil toplum ise, erken modernleşme döneminde Batı Avrupa’da ortaya çıkmış bir kavram.

Sivil toplum kavramı ve STK’lar üstüne, bu çalışmanın I. ve IV. bölümleri arasında eğilmeye çalıştım. Yerel yönetim kavramı üstüne de bu çalışmanın VI. bölümünün ilk beş alt bölümünde kısa değinmelerde bulundum.

Burada yerel yönetim ve sivil toplum ilişkisi konusunda Batı’da ve Türkiye’de geliştirilmiş olan düşüncelere özetle yer vermeye çalışacağım.

Batı’da yerel yönetim (özellikle belediyeler) sivil toplum ilişkisi üstüne düşünce geliştiren ilk düşünürler arasında Hegel gelir. Hegel,

Hukuk Felsefesi adlı eserinde, yerel yönetimin sivil toplumun bir parçası olduğunu açıkça belirtilir. Hegel, ayrıca, “yerel özerklik” üzerine eğilir ve bu bağlamda, yerel özerkliğin devlet müdahalesine karşı tizlikle korunması gerektiğini vurgular.

Türkiye’de yerel yönetim ve sivil toplum ilişkisi konusuna ilk değinenlerden biri İ. Küçükömer’dir (Bkz. Küçükömer, 1969 ve 1994). Küçükömer’e göre “Sivil toplumun ilk politik seviyesi yerel yönetimlerdir. Özellikle belediyelerdir.” (Küçükömer, *BSE*, 1994). Ben, bu ilişki üstüne, *Yerel Yönetim ve Demokrasi* (1993) adlı kitabımda kısaca değinmişim.

Bu alanda ayrıntılı ve derinlikli çalışmaların sahibi -diğer birçok alanda olduğu gibi- İ. Tekeli’dir. 1990’lı yılların ortalarından itibaren bu konuda çeşitli yazılar yazan ve sunumlar yapan Tekeli (Bkz. Tekeli, 2009 ve 2012); demokrasinin güçlendirilmesi, katılımcı demokratik pratiklerin geliştirilmesi, yerelde yaşam kalitesinin yükseltilmesi, yönetim, etkin yurttaşlık, özgün yerellikler üretilmesi bağlamlarında, yerelin yönetim birimi olan yerel yönetimin önemine ve yerel yönetimlerde ciddi değişiklikler yapma gereğine sürekli vurgu yapar.

VII. SONUÇ YERİNE

"Bugün ispatlanmış olan, bir zamanlar yalnızca hayal edilmişti."

William Blake

Bu çalışmada genel olarak sivil toplum kavramı, Türkiye’de sivil toplum düşüncesi ve pratiği, sivil toplum kuruluşları (STK’lar), yerel yönetim ve yerel yönetim ile sivil toplum ilişkisi üzerine kısaca eğilme çabası içinde bulundum.

Sivil toplum ve yerel yönetim ilişkisi konusunda farklı görüşler mevcut. Bu görüşler, yerel yönetimi bir sivil toplum kuruluşu saymaktan onun politik toplum ya da devletin bir uzantısı olarak görmeye dek uzanıyor.

Sivil toplum kavramı alanındaki birçok yeni anlayış, etkin toplumsal değişimin salt iktidarın ele geçirilmesi ve tek elde tutulması ile değil; onun dengeli dağılımı ile olanaklı bulunduğu yaklaşımına vurgu yapmaktadır.

Bu yaklaşım, dünyada mevcut sivil toplum kuruluşlarının -eğer gerçek ve katılımcı bir demokrasi hedefleniyorsa- yeniden canlandırılması ve geliştirilmesi gereğini açıkça dile getiriyor.

Sivil toplumu ve kuruluşlarını devlet ve iş hayatının getirdiği ya da zorladığı sınırlamaların dışında, “bireylerin ve birey gruplarının oluşturabildikleri ilişkiler, bağlılıklar ve özel davranış biçimleri yoluyla elde edebildikleri kimlik duygusunu, özerkliği tadabildikleri hayat alanı” olarak gördüğümüzde (Gyford, 1991), demokratik, özerk bir yönetim ve hizmet sunma kurumu olan yerel yönetimle çok yakın bir ilişki içinde bulunmaları gerektiği gerçeği açık olsa gerek.

Her durumda, demokratik yerel yönetim anlayışı, yerel yönetimin kendi gücünü ya da iktidarını kendiliğinden bir amaç olarak değil fakat sivil toplum içindeki kuruluşlar, gruplar ve toplumsal hareketlerle paylaşılacak ve birlikte kullanılacak bir kaynak olarak görmesini zorunlu kılıyor.

KAYNAKÇA

- A Albert, M. (2003). *World Social Forum: Where to Now?*.
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*.
- Avrupa Kentsel Şartı 2: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto. (Çev. A. Erim). Erişim adresi:
http://www.cankaya.bel.tr/oku.php?yazi_id=5561
- Bookchin, M. (1992). *Urbanization without Cities: The Rise and Decline of Citizenship*. Montreal: Black Rose Books.
- Bookchin, M. (1995). *From Urbanization to Cities: Toward a New Politics of Citizenship*. London: Cassel.
- Borja, J. (2003). *La Ciudad Conquistada. Barcelona: Alenza Edition*.
- Bourdieu, P. (1972). *Esquisse d'une théorie de la practice*.
- Bourdieu, P. (2000). *Les structures sociales de l'économie*. Paris: Seuil, coll. Liber.
- Brenner, N. (2005). *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. New York, NY: Oxford University Press.
- Brenner, N. & Marcuse, P. & Mayer, M. (Eds.) (2012). *Cities for People, Not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City*. New York & London: Routledge.
- Bridge, G. & Watson, S. (Eds.) (2010). *The Blackwell City Reader*.
- Bridge, G. & Watson, S. (Eds.). (2011). *New Blackwell Companion to the City*.
- Bookchin, M. *Libertarian Municipalism: The New Municipal Agenda*. Retrieved from:
http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/bookchin/libmuni.html
- Castells, M. (1983). *The City & Grassroots*. University of California Press.
- Castells, M. (1989). *The Informational City: Economic Restructuring and Urban Development*. Berkeley: University of California Press.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Massachusetts, MA: Blackwell.
- Childe, G. V. (1950). *Urban Revolution*.
- Childe, G.V. (1954). *What Happened in History*.
- Clapham, A. (2007). *Human Right*. Oxford University Press.
- Dahl, R. (1989). *Democracy and Its Critics*.
- Davis, M. (2007). *Planet of Slums*. New York & London: Verso.
- De Tocqueville, A. (1835). *De La Démocratie en Amérique*.
- Debord, G. (1987). *La Société du Spectacle*. Paris.
- Dikeç, M. (2007). *Badlands of the Republic: Space, Politics and Urban Policy*. Oxford: Blackwell.

- Droit de Cité. (2009). *Rue Descartes (63)*. Presses Universitaires de France Paris.
- Ehrenberg, J. (1999). *Civil Society: The Critical History of An Idea*.
- Elias, N. (1994). *The Civilizing Process*.
- Ergin, O. N. (2016). *Türk Belediyecilik ve Şehircilik Tarihi, Seçmeler*. İstanbul: MBB Yayınları.
- Ergin, O.N. (1914-1922). *Mecelle-i Umuru Belediye*. İstanbul.
- Fainstein, S. (2011). *The Just City*. Cornell University Press.
- Farabi. (1990). *El-Medinetü'l Fazıla*. Ankara: MEB Yayınları.
- Finley, M. I. (1985). *Democracy Ancient and Modern*.
- Foucault, M. (1980). *Question on Geography in Power / Knowledge*. New York, NY: Pantheon.
- Freire, P. (1985). *Pedagogy of the Oppressed*. UK: Penguin.
- Gellner, N.Y. (1994). *Conditions of Liberty*.
- Gibney M.J. (Ed.) (2003). *Globalizing Rights: The Amnesty Lectures 1999*. USA: Oxford University Press.
- Glasius, M. & Lewis, D. & Seckinel, H. (Eds.). (2004). *Exploring Civil Society: Political and Cultural Context*.
- Gottdiener, M. & Hutchison, R. (2015). *New Urban Sociology*.
- Gramsci, A. (1975). *Quaderni del Carcere*. Torino: Einaudi.
- Gramsci, A. (1992-1996). *Lettere dal Carcere*. Einaudi & Sellerio editore.
- Gyford, J. (1991). *Does Place Matter? Locality and Local Democracy*.
- Habermas, J. (1962). *The Structural Transformation of Public Sphere*.
- Habermas, J. (1981). *The Theory of Communicative Action*.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms*.
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Harvey, D. (2000). *Spaces of Hope*. Berkeley: University of California Press.
- Harvey, D. (2008). "The Right to the City." *New Left Review* (53), 23-40.
- Havel, V. (1985). *The Power of Powerless: Citizens Against the State*.
- Hegel. (1952). *Philosophy of Right*. Oxford University Press.
- Hilhorst, D. (2003). The Real World of NGO's.
- Hill, D.M. (1974). *Democratic Theory and Local Government*. London: Allen and Unwin.
- Hobbes, T. (1651). *Leviathan*.

- İbn-i Haldun. (2018). *Mukaddime*. İstanbul: MBB Yayınları.
- IULA-EMME-TKİ (1994). Türkiye'de Yerel Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi. İstanbul.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*.
- Kaldor, M. (1994). *Global Civil Society*.
- Keane, J. (1988). *Civil Society and the State*. London: Verso.
- Korten, D. (1999). *Globalizing Civil Society*.
- Küçükömer, İ. (1994a). *Sivil Toplum Yazıları*. Bağlam Yayıncılık.
- Küçükömer, İ. (1994b). *Bitmemiş Son Eser*. Bağlam Yayıncılık.
- Kymlica, W. (1995). *Multicultural citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Lefebvre, H. (1968a). *La vie quotidienne dans le monde moderne*. Paris: Gallimard.
- Lefebvre, H. (1968b). *Le Droit à la Ville*. Paris: Anthropos.
- Lefebvre, H. (1974). *La Production de L'Espace*. Paris: Anthropos.
- Locke, J. (1689a). *Second Treatise of Government*.
- Locke, J. (1689b). *Two Treatise of Government*.
- Machiavelli, N. (2015). *Il Principe*. Roma.
- Marcuse, P. (Ed.) (2007). *Searching for the Just City: Debates on Urban Theory and Practice*. London & New York: Routledge.
- Mardin, Ş. (2017). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İletişim Yayınları.
- Marx, K. (1871). *Civil War in France / Paris Commune*.
- Marx, K. *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*.
- Merifield, A. & Swyngedouw, E. (Eds.). (1997). *The Urbanization of Injustice*. New York, NY: New York University Press.
- Merlin, P. & Choay, F. (2015). *Dictionnaire de l'urbanisme et l'aménagement*. Paris: Puf.
- Montesquieu, C.L.S. (1721). *Les Lettres Persanes*. Paris.
- Montesquieu, C.L.S. (1748). *De l'Esprit des Lois*. Paris.
- Norton, A. (1985). *Local Government in Other Western Democracies*.
- Park, R.E. & Burgess, E.W. & McKenzie, R.D. (1925). *The City*. Chicago University Press.
- Pateman, C. (1989). *Disorder of Woman: Democracy, Feminism and Political Theory*. Stanford University Press.
- Pirenne, H. (2014). *Medieval Cities*. Princeton University Press.

- Purcell, M. (2008). *Recapturing Democracy: Neoliberalization and the Struggle for Alternative Urban Futures*. New York, NY: Routledge.
- Putman, R. (2000). *Bowling Alone*.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge & Mass.: Harvard University Press.
- Said, E. (1993). *Culture and Imperialism*. New York, NY: Knopf / Random House.
- Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. New Jersey, NJ: Princeton University Press.
- Sassen, S. (2007). *A Sociology of Globalisation*.
- Sennett, R. (1978). *The Fall of Public Man*.
- Sennett, R. (2010). *Public Realm*. In Bridge, G. & Watson, S. (Eds.), *The Blackwell City Reader*.
- Sennett, R. (2018). *Building and Dwelling*.
- Sharpe, L. J. (Ed.). (1989). *Decentralist Trends in Western Democracies*. London: Sage.
- Simmel, G. (1903). *The Metropolis and Mental Life*.
- Smith, A. (1759). *The Theory of Moral Sentiments*.
- Smith, A. (1776). *The Wealth of Nations*.
- Soja, E. W. (2000). *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford: Blackwell.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sugranyes, A. & Mathivet, C. (Eds.) (2010). *Cities for All: Proposals and Experiences towards the Right to the City*. Santiago: Habitat International Coalition.
- Tekeli, İ. (1990). *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl*. IULA-EMME Yayınları.
- Tekeli, İ. (2009a). *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2009b). *Günlük Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2012). *Türkiye için STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2018). *İzmir Modeli*. İzmir Akdeniz Akademisi Yayınları.
- Tekeli, İ. *Toplu Eserler*. Tarih Vakfı Yayınları.
- UCLG- GOLD. (2008). *Decentralization and Local Democracy in The World (First Global Report by United States and Local Governments)*. Barcelona.
- UCLG-GOLD. (2010). *Local Government Finance: The Challenges of the 21st Century (Second Global Report on Decentralization and Local Democracy)*. Barcelona.
- UCLG-GOLD. (2014). *Basic Services for All in an Urbanizing World (Third Global Report on Local Democracy and Decentralization)*. Barcelona.

- UCLG-GOLD. (2016). *Co-Creating the Urban Future* (Fourth Global Report on Decentralization and Local Democracy). Barcelona.
- Uğur, A. (2004). *STK'lar ve Ağ Tipi İletişim*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- United Nations. (1995). *The United Nations & Human Rights, 1945-1995*. UN Blue Book Series (VII). New York, NY.
- Velasquez, F. (Ed.) (2007). *Conversaciones sobre el derecho a la ciudad*. Bogota: G. Nueva Editions.
- Walzer, M. (1994). *Toward A Global Civil Society*.
- Webb, S. & Webb, B. (1975). *Constitution of Socialist Commonwealth of G.B.* Cambridge University Press.
- Weber, M. (1921). *The City*.
- Williams, R. (1976). *Keywords, A Vocabulary of Culture and Society*. GB: Fontana.
- World Charter for the Right to the City. Retrieved from: www.hicnet.org/document.php?pid=2422
- Yerasimos, S. & Seufert, G. & Vorhoff, K. (Eds.). (2000). *Civil Society in The Grip of Nasyonalizm*.
- Yıldırım, S. (1993). *Yerel Yönetim ve Demokrasi*. İstanbul: IULA-EMME Yayınları.
- Yıldırım, S. (2013). *Türkiye'de Toplumcu Belediyecilik (1973-1980)*. Ankara: Çankaya Belediyesi Yayınları.
- Yıldırım, S. (2014a). *Kent Hakkı ve Kentsel Adalet*. Ankara: Çankaya Belediyesi Yayınları.
- Yıldırım, S. (2014b). *Büyük Kent Yönetimi Üstüne*. Ankara: Çankaya Belediyesi Yayınları.
- Yıldırım, S. (2014c). *International Municipal Movement (1913-2013)*. Barcelona: UCLG Publications.
- Yıldırım, S. (2015). *Yerel Yönetim ve Demokrasi*. 2. Baskı. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları.
- Yıldırım, S. (2018). *Gramsci'yi Okumak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, S. (2019). *Ansiklopedik Kent Sözlüğü*. İstanbul: MBB Kültür Yayınları.



KÜLTÜR YAYINLARI